

TÓTH-BENCZE TAMÁS

JÁRVÁNYOK BALATONFÜREDEN A XIX. SZÁZADBAN

Kapcsolódva a folyóirat korábbi számában írottakhoz, ezúttal más szempontból közelítem meg az Anna-bálok témáját.

Az ugyan elképzelhető, hogy 1830-ban is tarthattak bált, legalábbis Zákonyi Ferenc ezt feltételezi (véltetően Eötvös Károly „Balatoni utazás” c. munkájára támaszkodva), abból, hogy szerinte Kisfaludy Sándor Anna-napkor külön előadást tartatott a színházban. Megjegyzem: a füredi Anna-bál 1836 előtti megtartására vonatkozóan eddig semmilyen hiteles adat nem került elő. Az 1830-as, színházzal kapcsolatos Anna-bállal továbbá az is a gond, hogy az első füredi közsínház, a Játékszín csak 1831-ben készült el. Megjegyzem azt is, hogy az Eötvös által leírtakkal ellentétben azért mégsem lehetett annyira idilli a megnyitó, mert éppen ekkoriban söpört végig az országon a kolerajárvány, a fürdővendégek közül is számosan pánikszerűen hagyták el a fürdőhelyet, be sem várva a színház megnyitását.

Ujfalvy Sándor (1792 – 1866) emlékirataiban írta, hogy 1831-ben neje gyógykezelése végett Füredre utaztak. Június 6. körül érkeztek meg a fürdőhelyre, ahol „... kétkézt kelle vennem, hogy jó szállást kaphassak, mert nagyobb része már előlegesen ki volt bérelve. Szerencsére találék mégis két vidám szobára, hogy huszonnyolc napot váltogatott örömek és lelkes hazafiak körében töltnék, mire éltünk hosszat örömmel gondolunk vissza. ... A hónap végén aztán „Minden jó embereink, főleg Kisfaludynak legszívesebb maraszt[al]ása sem bírhatott reá, hogy még öt napig, a csak most felépült magyar színház ünnepélyes kinyitására Füreden maradjunk. Nem unalom, nem is költséghiány siettete, hanem valóban a gondviselés intő szavát értők meg, s ösztönyszerűleg elsiettünk. Nagy szerencsénkre: mert ha az öt napot itt bevárjuk, akkor Erdélyig három veszteglő intézetben, külön-külön huszonegy napig, leendünk kárhóztatva. Utazásunk gyorsan haladt Pest felé, előre meg lévén rendeltetve előfogataink. ... Pesten több ideig akartunk mulatni, de csak három napra terjedhetett. Az epemirigy túlzott, borzasztó híre, mint sebes pusztító avar[tűz?] terjedt el egyszerre. ...”

1831. augusztus 10-től október 23-ig Komlóssy Ferenc színtársulata a füredi fürdőn a vesztegzár miatt volt kénytelen a tervezettnél tovább tartózkodni. A helyzetet nehezítette, hogy a kolera miatti pánikban tévesen a hideglelést is a járvány okozta tünetnek vélték.

A „Hazai 's Külföldi Tudósítások” 1831. szeptember 21-i számában a címdoldalán közölte a következőt: „A' legfőbb Helyről kiadott jelentés szerint, legutóbbi híradás óta a' cholera nyavalya Hazánk-nak 80 Törvényhatóságában kegyetlenkedett; újonnan meglepett Törvényhatóságok: Zala V[árme]gye, és Pozson[y] Sz[abad]. kir[ályi]. Város. Öszvesen 2269 Helyben, megbetegültek e' mai napig: 232,580-an; meggyógyultak: 80,699-en; meghaltak: 109,264-en; orvoslás alatt vagynak: 42,617-en. Költ Budán a' Kir[ályi]. Helytartói Tanáts ülésből Sept. 20. 1831.”

Az október 26-i számban, szintén a címdoldalon olvasható az alábbi közlés: „Tek. Zala Vármegyéből, – a' hol egyéb aránt is, más tájakhoz képest, ritkák valának a' halálozások – még múlt Sept. 25-én tellyesen eltűnt.”

1831-ben Füreden és Arácson a református anyakönyvekben nincs nyoma, hogy elhunyt volna valaki kolerában, viszont a paloznaki római katolikus anyakönyvben (itt anyakönyvezték a Füreden és Arácson elhunyt katolikusokat is) regisztráltak koleras halottat, szám szerint 7 esetet, szeptember folyamán, de valamennyien paloznaki illetőségűek voltak.

Az izraelita (zsidó) hitvallásúakat illetően sajnos nem sikerült adatot fellelni, ugyanis – legalábbis tudomásom szerint – csak 1863-tól állnak rendelkezésre a füredi és az arácsi izraeliták vonatkozásában anyakönyvek.

A „Hazai 's Külföldi Tudósítások” 1832. április 28-i számában írta a következőt: „Minekutánna pedig múlt esztendőben a' Hazánkba beszökött és pusztított napkeleti epe-mirigy nyavalya (cholera, morbus) Fölső Helyről közönségessé tétetett hivatalos tudósítássok <sic!> szerint már most, (hála a' Mindenhatónak!) egészen megszűnt, sőt kitakarodott; melly külömben is savanyó vizet, és Füred környékét legalább egy mértföldnyire (akár a' hely, és vidék fekvésének egészséges volta, akár a hely fekvésének a' nyavalyával való ellenkezésben állása (antipatha) akár Isteni Rendelés után mi más volt legyen az oka?) egészen megkíméllette: eme egészség szerző hely folyó esztendőre a'nál számossabb látogatásnak reménységével ketsegteti magát, mennél bizonyosabban jelentheti ez úttal, hogy a' savanyó: kutaknak a' Földes Uraság költségén múlt esztendőben történt fundamentumos igazítottása után ezen savanyó vízi forrás erejére nézve mostanság

olly erős, mint tsak hajdan első támadásában lehetett. Költ Tihanban az Uradalmi Kantzelláriában. Ápr. 15-dikén 1832-dik esztendőben.” Megjegyzem, az „Isteni Rendelés” helyett valószínűleg inkább a vesztegzár betartásának volt köszönhető, hogy Füredet és közvetlen környékét elkerülte a járvány.

Az epemirigy, vagy másnéven görcsmirigy az ázsiai kolera (cholera morbus) népi elnevezése volt. 1831-ben, a Magyar Királyság területén, a járványban közel félmillió ember betegedett meg, a halálozási arány közel járt az 50%-oshoz. Az országot 20 körzetre osztották, élükre teljhatalmú királyi biztosokat neveztek ki, egészségügyi kordonokat állítottak, amivel azonban nem tudták elejét venni a kór terjedésének. A vesztegzárat csak október elején oldották fel.

A kolera – eltekintve egy, az 1830-as évek közepén pusztító „kisebb” járványtól – 1848–1849-ben okozott ismét komolyabb problémákat hazánkban. Az 1835-36-os járvány során a paloznaki anyakönyv bejegyzése szerint Füreden 1836 decemberében egy 60 éves özvegyasszony hunyt el kolerában, majd 1837. január közepéig egy másik, 62 éves özvegyasszony is meghalt. Az arácsi református anyakönyvben 1836. augusztus és november között kolera haláleset nem, csak négy vérhasban elhunyt személy szerepel. A füredi református anyakönyv szerint 1836. november 10-én hunyt el az első kolera beteg. Az év hátralevő részében rajta kívül még öten hunytak el kolerában, Füreden 1837. január végéig még négyen hunytak el a kórtól, azaz összesen tíz, a katolikus áldozatokkal együtt tizenkettő áldozata volt a kolerajárványnak. Viszont, mivel a késő őszi és a tél folyamán zajlott le, a nyári fürdőszakra már nem volt kihatással. 1848-ban a járvány július közepén jelent meg Erdélyben. Októberben pedig a fővárost is elérte, de eljutott a Felvidékre is. Vesztegzárakat ekkor nem állítottak fel, mivel azok 1831-ben többnyire hatástalanoknak bizonyultak. A tél beálltával a járvány megszűnni látszott, de 1849 nyarán sokkal erőteljesebben tört ki újra. A kolera júliusban az ország egész területén pusztított, csak szeptembertől kezdett megszűnni.

1849-ben Füreden és Arácon június 2-ától október 11-ig a 175 halálesetből a halálozás oka 146 alkalommal „cholera”. A balatonarácsi reformátusok között 1849. június 2-án következett be az első kolera haláleset. Szeptember 11-ig 34 haláleset történt, ebből 20 esetben kolera volt a halál oka. (Az év folyamán 43 arácsi református hunyt el.) A balatonfüredi reformátusok között 1849. augusztus 2. és szeptember vége között történt 110 halálesetből

101-nél a halál oka kolera volt. A paloznaki katolikus anyakönyvben 1849. augusztus 22-től kezdődően október 11-ig bezárólag a füredi és arácsi 31 halálesetből 25 esetben a halál oka kolera volt. A megbetegedések száma ennek legalább kétszerese, de akár többszöröse is lehetett. Az biztosra vehető, hogy lehettek olyanok, akik már megfertőződve el távoztak a fürdőhelyről, és máshol hunytak el.

Érdekes – mondhatni: meglepő – módon az 1840-es évek legmagasabb vendéglétszámát produkálta Füreden, az 1848-as és 1849-es év. Logikusan az következne, hogy fegyveres harcokkal is terhelt két év alatt a békés fürdőhely látogatottsága visszaesik. A korabeli lapok azonban többnyire 1848-ban is olyan híreket adtak Füredről, amilyenek a korábbi években megszokottá váltak. A „Pesti Hirlap” már 1848. április 23-tól közölte: *„A' Füredi fürdők május 7-től october 1-sőig nyitva tartatnak – konyhával összekapcsolt lakra előrendelés bér-mentes levél által a' felügyelői hivatalnál tétethetik. Költ B. füredi savanyu-vízen, április 18-án 1848.”*. Ahogy májusban az „Der Ungar” (német nyelvű pesti lap, a Pesth-Ofner Localblatt folytatása, később pedig: Der wahre Ungar) is még az idénykezdetet hirdette: *„Az előkelő világ idén Balaton-Füreden tölti a nyarat. A fürdőigazgatóság már meg is tette az első előkészületeket, s a fürdőidényre Farkas Jancsi bandáját szerződtette Pári[z]sból.”*

Júniusban azonban már a következőt lehetett olvasni a „Der Spiegel”-ben (1828–1848, ekkortól a Der wahre Ungar melléklapja): *„Balaton-Füreden – mint onnan írják – az idén mindenütt nagy az elhagyatottság. Alig látni egy-két fürdővendéget, s ha valaki odajön, látva ezt a nagy egyhangúságot, másnap kétségkívül hazautazik.”*

Júliusban újabb híradás érkezett a fürdőélet pangásáról. Ahogy a „Fünfkirchner Zeitung” (Pécsett, hetente kétszer megjelenő német nyelvű lap 1848-ban) írta: *„Balaton-Füredről írják, hogy ott az idén elmarad a szokásos Anna-báli mulatság, mert eddig mindössze csupán két vendég nyaral ott, egy papgazdasszony és egy somogyi öreg földbirtokos. Ezeknek pedig aligha volna kedvük táncolni.”*

A „Der Ungar. Allgemeine Zeitung für Politik und Belletristik” 1848. július 23-i számában hasonló hírt közölt: *„... Ferenc József főherceg magyarul tanul. – A hetivásáron 2 tojásért 20 garast kértek a kofák. Ilyen drágaságra senki sem emlékszik Pesten. – Balatonfüreden <sic!> elmarad a hagyományos Anna-bál, mert csak két vendég nyaral ott. ...”*

Az 1849-es Anna-bál elmaradásában – valószínűleg – szerepet játszhatott a kolerajárvány is.

sz. Meghittak is elmentettek Anyakönyvbe
 1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után

Év	Éves	Leírás	Éves	Leírás
		1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után		
		1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után		
1849.	01.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	29. év	elbesz.
1849.	02.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	32. év	elbesz.
1849.	03.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	33. év	elbesz.
1849.	04.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	34. év	elbesz.
1849.	05.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	35. év	elbesz.
1849.	06.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	36. év	elbesz.
1849.	07.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	37. év	elbesz.
1849.	08.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	38. év	elbesz.
1849.	09.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	39. év	elbesz.
1849.	10.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	40. év	elbesz.
1849.	11.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	41. év	elbesz.
1849.	12.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	42. év	elbesz.
1849.	13.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	43. év	elbesz.
1849.	14.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	44. év	elbesz.
1849.	15.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	45. év	elbesz.
1849.	16.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	46. év	elbesz.
1849.	17.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	47. év	elbesz.
1849.	18.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	48. év	elbesz.
1849.	19.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	49. év	elbesz.
1849.	20.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	50. év	elbesz.
1849.	21.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	51. év	elbesz.
1849.	22.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	52. év	elbesz.
1849.	23.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	53. év	elbesz.
1849.	24.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	54. év	elbesz.
1849.	25.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	55. év	elbesz.
1849.	26.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	56. év	elbesz.
1849.	27.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	57. év	elbesz.
1849.	28.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	58. év	elbesz.
1849.	29.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	59. év	elbesz.
1849.	30.	1849. évi, egyeztetve nyolcvan négyváltottat. Után	60. év	elbesz.

A balatonfüredi református halotti anyakönyv egy lapja 1849-ből

16. Meghalottak és Elhunytak - Anyakönyve.
1849 évi egy év az Anyakönyvi Nyilvántartásunkban.
 Halottaink, Halottak és Elhunytak, Névelésükkel - Elhunytak és az anyakönyv.

4. Május 24. Ötvenköt éves István János fia János	80 év.	szíves gyöngy
5. Május 24. 40 éves István János fia János	58 év.	szíves gyöngy
6. Május 18. 18 éves István János fia János	4 év.	gyöngy gyöngy
7. Május 24. Ötvenköt éves István János fia János	45 év.	cholera
8. Május 24. 40 éves István János fia János	32 év.	cholera
9. Május 24. 40 éves István János fia János	22 év.	szíves gyöngy
10. Május 24. 40 éves István János fia János	8 év.	szíves gyöngy
11. Május 24. 40 éves István János fia János	53 év.	cholera
12. Május 24. 40 éves István János fia János	45 év.	szíves gyöngy
13. Május 24. 40 éves István János fia János	48 év.	szíves gyöngy
14. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
15. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
16. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
17. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
18. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
19. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
20. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
21. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
22. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
23. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
24. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
25. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
26. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
27. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
28. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
29. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
30. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
31. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
32. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
33. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
34. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
35. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
36. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
37. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
38. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
39. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
40. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
41. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
42. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy
43. Május 24. 40 éves István János fia János	40 év.	szíves gyöngy

A Meghalottak és Elhunytak Névelésükkel - Elhunytak és az anyakönyv.

A balatonarácsi református halotti anyakönyv egy lapja 1849-ből

1844		1849.	
Április 10. napján	É. nagy katonák H. neve	24 év	Blackia Illapnyai Lakbely
1849. Szeptember 17. napján	Április 10. napján Lakbely város nőtelen	24 év	Kasza nagy hon- vidék katonái
Szeptember 18. napján	János János Varga Lakbely	40 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 19. napján	Április 10. napján Maria Schia Lakbely város nőtelen	21 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 20. napján	Peter Mikaly. Lakbely Lakbely város nőtelen	23 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 21. napján	Károly Anna énekes. Lakbely	27 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 22. napján	Kollos György. Lakbely Lakbely város nőtelen	29 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 23. napján	Mikola Karolin Lakbely város nőtelen	20 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 24. napján	Horváth János. Lakbely város nőtelen	18 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 25. napján	József János Lakbely Lakbely város nőtelen	11 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 26. napján	Árthelm János Lakbely város nőtelen	27 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 27. napján	Peter János Lakbely Lakbely város nőtelen	17 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 28. napján	Benedek János Lakbely Lakbely város nőtelen	27 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 29. napján	János János Lakbely Lakbely város nőtelen	11 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 30. napján	József János Lakbely Lakbely város nőtelen	25 év	Kasza hon- vidék katonái
Szeptember 31. napján	Lajos Lakbely Lakbely város nőtelen	29 év	Kasza hon- vidék katonái

A paloznaki római katolikus halotti anyakönyv egy lapja 1849-ből

A balatonfüredi Vázsonyi utcai régi református temetőben a síremlékek között sétálva napjainkban is rákadhatunk olyanra, amely alatt az 1849-es kolerajárvány áldozata alussza örök álmát.

Az egyik, nemes Somody Dániel balatonfüredi református lelkész egyetlen leányaé, Eszteré, aki 1849. augusztus 29-én, 17 éves és 10 hónapos korában halt meg.

A másik síremlék alatt a 39 évesen, 1849. szeptember 22-én elhunyt Pethő Mária, Miskolczy Pál járási orvos hitvese nyugszik.

(A felvételeket Németh Ákosné készítette.)

Az 1850–51-es járvány esetében sem Füreden, sem Arácson nem található kolerára visszavezethető haláleset, viszont 1853 februárjában a füredi református anyakönyv bejegyzése szerint kolerában elhunyt egy 55 éves asszony, egy takácsmester felesége. Az országban ekkor máshol nem regisztráltak kolerás esetet, vagy egyedi, elszigetelt esetről lehet szó, vagy eltéveszthették a halál okát.

Az 1854–1855-ös járvány is érintette Füredet. A járvány a krími háború (1853–1856) révén jutott el a Magyar Királyság területére. Pesten és Budán 1854

októberében észlelték az első eseteket. A halálozási arány több mint 50 %-os volt. 1855. augusztus elejétől kezdődően november végéig bezárólag a paloznaki római katolikus halotti anyakönyvben a füredi és arácsi elhunytak halálozási okaként 38-ból 25 alkalommal szerepel a következő bejegyzés: „cholera”. Két további (egy füredi és egy arácsi) esetben a halál okaként „Morbus Epidemicus”, illetve „Epidemicus Morbus” olvasható. Valószínűleg ezek is kolerás eseteket jelentenek. Úgy tűnik, a füredi reformátusokat megkímélte a járvány, összesen egy személyt, egy 65 éves helybeli juhászt regisztráltak kolerában („epemirigy”) elhunytként szeptember elején. Az arácsi reformátusok jártak a legrosszabbul, az 1855. augusztus 4. és az 1855. szeptember 21 között bekövetkezett 16 halálesetből 15 esetében a halál oka „cholera”, egynél tüdőgyulladás. A fürediek talán a 6 évvel korábbi járványra emlékezve, esetleg átmenetileg minden kapcsolatot megszakítottak a fürdőteleppel, továbbá, valószínűleg a fürdővendégek többsége katolikus vallású volt.

1855-ben a kolerajárvány fenyegetése ellenére megtartották a bált.

A „Budapesti Hirlap” 1855. június 20-i számában írta: „**Napi hírek és események** A fürdőtulajdonosok nem csekély kárt szenvednek a ros[s]zul értelmezett epemirigy esete által; mikép hitelesen értesülünk a Császárfürdőt, csupa félelemből többen odahagyták, és Füreden is csak olyan vendégek vannak, kik meleg fürdőket használnak. Még visszatérnének örömet, de akkor már vége leend a Saisonnak.” Az 1855. június 26-i számában: „**Napi hírek és események** Orvosi jelentések, és maga a közhangulat is tolmácsolják már azon öröndetes körülményt, hogy az epemirigy esetei csaknem jelentéktelen számra olvadtak. B. Füred iránt is az aggály, melyet nem rég említettünk, egészen elenyészett ...”

A „Budapesti Hirlap” 1855. július 24-i szám szerint: „**Balaton-Füred, jul. 20.** Füredet a fővárossal Lobmayer pesti gyors- kocsizási intézete köti össze. ... A híres füredi Anna-bálra nagyban készülnek; számos vendég érkezik ekkorra, miután e bállal a tulajdonképeni fürdő-évszak végét éri.

A július 25-i számában: „**Napi hírek és események** ... – A Balaton-Füreden tervezett nagy Anna-bálra innen Pestről is sok vendégek, tánczosok és zenészek fognak menni, úgy hogy a szokott szállítási eszközökkel mindazoknak oda elvitele teljes lehet[et]lenség lenne – azért igen helyes intézkedés, miszerint ez ünnepély alkalmára több külön szekerek állítatnak, melyek a vendégeket Füredre szállít-

ják. Székesfehérvárról is fognak oda külön alkalmatlóságok indulni.”

A szeptember 13-i számban ez olvasható: „**Kaposvár, augusztus végén** Itt a cholera-járvány még nem igen fordult elő, ellenben a vidéken nagyban uralkodik ... Eszmélánczolatnál fogva méltó sajnálattal írhatom, miszerint a mindenki előtt köztiszteltben volt és nagyrabecsült megyei törvényszéki tanácsos Kováts Imre úr, Balaton-Füreden múlt héten ezen járvány áldozata lett. ő benne a magas kormány egy ritka készütsége, józan észszel párosult, a jogi pályán tapasztalatdús egyént vesztett el.” Ugyanott, egy másik oldalon: „**Napi hírek és események** ... – Másik pusztító vészünk a cholera nézve a szomorú és öröndetes hírek egyszerre érkeznek. Míg a balaton-füredi fürdőt m[últ]. hó 24-kén oly véletlenül és hirtelen lepte meg e járvány, mikép a 30-nál alig többre menő vendégek közöl az első éjen 3 halt el ...” (A fenti tudósításban említett hamvai Kovács Imre augusztus 18-án hunyt el, az első kolerás áldozat augusztus 11-én halt meg Füreden.)

Továbbá, amint azt a „Religio” szeptember 11-i számában is írta: „Pannonhegyi sz. Benedek rendjét közelebbi napok alatt, aug. 31-től sept. 3-áig érzékeny veszteség érte, négy tagja esvén a cholera áldozatul, úgymint: Horvát Theodorik, tihanyi könyvtárnok, ki már több év óta roncsolt egészsége miatt erősb munkát kívánó hivatalt nem viselhetett, életének 56 ik évében; Farkas Irén[iusz], a tihanyi convent perjele, egyik legkedveltebb tagja a rendnek, élete 57-ik; Vidák Euseb sopronyi tanár, hazánk első rendű numismaticusa, élete 50-ik, 's végre a köztiszteltű historiens Maár Bonifác, egy ritka jellemű, s érdemű férfiú élete 68-ik évében. Mind Balaton-Füreden kaptott meg a járványtól; s Vidákon kívül, ki hasztalan menekült Pannonhegyre [Pannonhalma], a többi mind ott vált meg a mulandó élettől. Isten adjon nekik örök nyugalmat!” majd a szeptember 25-i számban: „Nemrég egyvalaki tudományos elkészütséggel törekedett bebizonyítani, miszerint Balaton gyönyörű vidékeit, nevezetesen a hírneves gyógyerejű szép Füredet a cholera nem fogja bánthatni; 's íme, a czikk alig hagyta oda a sajtót, és a cholera ép[p]en Füreden borzasztóbban kezde dúlni, mint másutt.”

Valószínűleg a fürdőre érkező vendégekkel, de az is elképzelhető, hogy pont az Anna-bálra igyekvők valamelyikével érkezhett a fertőzés. A „Délibáb” 1855. augusztus 19-i számának „Budapesti szemle” rovata szerint a kolerát Somogyból érkezők hurcolták be Füredre.

Halottak anyakönyve

		m e g h a l t	
Magyar l. év napja		A meghaltak vagy hiányozók n. l. vagy születésük n. l. és anyjuk	Államháztartási és leltári háttérrel
1.	1855 Febr. 8.	Vas Lóránd római, evang.	Állam. házt. 1.
2.	1855. Márc. 14.	Németh István evang. születési k. k. k.	Állam. házt. 1. sz. 100. házt.
3.	1855 Márc. 16.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
4.	1855 Márc. 17.	Gyémán János felirata	Állam. házt. 100.
5.	1855. Ápril. 18.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
6.	1855. Máj. 2.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
7.	1855. Máj. 12.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
8.	1855. Jún. 1.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
9.	1855 Júl. 20.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
10.	1855. Aug. 4.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
11.	1855 Aug. 12.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
12.	1855. Aug. 25.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
13.	1855 Aug. 27.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
14.	1855 Szept. 3.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
15.	1855 Szept. 5.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
16.	1855 Szept. 6.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
17.	1855. Szept. 7.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
18.	1855 Szept. 7.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.
19.	1855 Szept. 8.	Né. László István Róma felirata k. k. k. fel. f. k.	Állam. házt. 100.

A balatonarácsi református halotti anyakönyv egy lapja 1855-ből – 1. oldal

az 1855-ös évi

N a t			Halál oka	Halál dátuma	Halál helye
szül. no	Halálkor	Állapota vagy a halál oka	Halál oka	Halál dátuma	Halál helye
szül. no	67 év	hasi betegsége	hasi	Febr. 10.	Uch. Sárospatak
"	69 év	hasi	hasi	Máj. 10.	Uch. Sárospatak
f.	7 hét	szarvasz. anyagja	hasi	Máj. 10.	Uch. Sárospatak
szül. no	61 év	szarvasz.	hasi	Máj. 10.	Uch. Sárospatak
f.	18 hét	szarvasz.	hasi	Ápr. 20.	Uch. Sárospatak
f.	9 év	hasi betegsége	hasi	Máj. 10.	Uch. Sárospatak
szül. no	78 év	szarvasz.	hasi	Máj. 17.	Uch. Sárospatak
"	80 év	szarvasz.	hasi	Jan. 25.	Uch. Sárospatak
szül. no	6 hét	szarvasz.	hasi	Febr. 22.	Uch. Sárospatak
szül. no	49 év	szarvasz. és más okok	hasi	Aug. 6.	Uch. Sárospatak
"	2 év	cholera	hasi	Aug. 25.	Uch. Sárospatak
"	69 év	cholera	hasi	Aug. 27.	Uch. Sárospatak
f.	4 év	cholera	hasi	Aug. 2.	Uch. Sárospatak
"	1 év	cholera	hasi	Aug. 8.	Uch. Sárospatak
"	19 év	cholera	hasi	Aug. 9.	Uch. Sárospatak
f.	1 év	cholera	hasi	Aug. 8.	Uch. Sárospatak
szül. no	57 év	cholera	hasi	Aug. 8.	Uch. Sárospatak
"	44 év	cholera	hasi	Aug. 8.	Uch. Sárospatak
szül. no	62 év	cholera	hasi	Aug. 10.	Uch. Sárospatak

A balatonarácsi református halotti anyakönyv egy lapja 1855-ből – 2. oldal

A „Hölgyfutár” 1855. július 20-i számában írta: „Füreden az Annabálra már is nagyban készülnek, valamint egy ezt pár nappal megelőzendő zártkörű vigalomra, mely évenként >>Flóra-bál<< cím alatt szokott rendeztetni.”

A „Hölgyfutár” 1855. augusztus 6-i számának „Balatonfölvídedi levelek X.” című tudósításában Pap Gábor így írt bálról: „... Az Annák tiszteletére rendezett tánc-estély – mint Pesten, úgy B.Füreden is rendkívüli fényvel tartatott meg. Az esténként étkezés után rögtönzött tánc-estélyek nagyszerűség szempontjából össze sem hasonlíthatók ezzel. – Az Anna-nap esti tánc-estély csak előkészület volt a valódi tánc-estélyre, mi az étkezési teremből nyíló táncteremben f. hó 30-ki esti 9 órakor kezdődött. ... Füred szép hölgyeit gyönyörű koszorúba fűzé össze e táncestély ... s a férfinak – ki e koszorúból választani akart – meggyűlhetett szívéveli baja, mert ily sok szépség között igen nehéz a választás;...

Az estély túlnépes volt, népesebb, mint valaha. Az urodalmi vendéglő tánc-termét Anna-estélykor ennyi vendég még sohasem látogatta meg. S honfíui örömmel írhatom, hogy a társalgás túlsúlyúlag magyar nyelven folyt – s így a vendégkoszorúban nem csak a magyar elem – hanem társalgási nyelv szempontjából is a magyar érzelm is túlsúlyú volt. Vajha ugyan ezt írhatnám a táncról is ... de itt fájdalommal láttam a körmagyar tökéletes kihagyását, s míg a bokortáncot (cotillion) órák hosszat járták, míg a polkák- s keringőkkel a hölgyeket szélsőségig fáraszták, addig egy egy – táncrendben előjövő csárdásnak legfőlebb egy rövid órát szentelének. ...

Az augusztus 7-i számban folytatódott a beszámoló: „Hiszem, hogy önök szeretnének e tánc-estély szépeivel – ha már személyesen nem lehet is, legalább névleg megismerkedetni, s ez ismertetést levelezőjüktől várják. De ennyi szépség közt az elsőség koszorúját – királynői címet, egnyek odaitélni szinte lehetetlen – s nem is lehet, hacsak a levelező ily ízlés általi döntendő kényes kérdésben, az ellenkező ízlésűek megrovását, s a mellőzött szépségek jeges neheztelését magára vonni nem karja. – Említhetném azok közül – kiket ismerni szerencsés vagyok – a táncokat kellemes könnyűséggel s ügyesen lejtő P.....dy Vilma kisasszonyt – emléthetném a honfíui s leányi érzetet tettekben nyilvánítani szokott gr. Cs..i család honleányi érzelmű hölgyeit ... az oly sok imádótól környezett Sz. kisasszonyt ... s többeket ... Tánc-szünetek alatt az éttermet előzőnlé az ifjúság, s míg a hölgyek fagyaltotztak, addig a fiatalság által körülült asztaloknál pezsgős üvegek dugói durrogtak ... s habzó ital lángnedvéből meritének kellő

bátorságot a teendő nyilatkozatokhoz ... mert a szépség ellen folytatott háború megnyeréséhez – melyben gyakran a vesztes fél legtöbbet nyer – fő kellék a bátorság, s ennek birtoka nélkül – főleg ha az ostromolt szépség az ügyesség hatalmas fegyverével küzd – diadalt nem is remélhetni. ...

Egy más nevezetes – halaszthatatlan teendője is van az uradalomnak, a teendő a mielőbbi építkezés. Szükségességét igazolja a körülmény, hogy e saison alatt – még pedig jóval Anna-estély előtt – sok vendég nem kaphatván a fürdőhelyen szállást, nem saját jószántából – hanem kényszerűségből Füred s Arács falukban, vagy a szőlőhegyen volt kénytelen szállást fogadni ...”

Feltehetően szintén (vagy legalábbis részben) az Anna-bálokhoz kapcsolatos hasonló tapasztalatok vezethettek ahhoz a döntéshez, amely az 1858. augusztus 25-én megtartott fürdőbizottság ülés jegyzőkönyvének 4. pontja szerint a következőt tartalmazta: „Ismét felkéretik a cs. kir. helytartósági osztály: jövőre minden három napig itt mulató vendég a gyógydíjat fizesse, annál is inkább, minthogy a tapasztalás mutatja, hogy azon időszakban, midőn Füred a fürdőszak fénypontját [Anna-bál] éri, legnagyobb rangú egyének mulatnak, kik legfőbb kényelmet követelnek, s részt vesznek zenében s mulatásban, minthogy öt napon túl nem maradnak, gyógydíjat nem fizetnek, melly elhárítatnék azáltal, ha öt nap helyett három napig mulató vendégek gyógydíjat fizetni kötelezhetnek.” Az 1855. július 26-i ülésen döntöttek úgy, hogy az öt napon túl itt tartózkodó vendégektől gyógydíjat szednek. A soproni helytartósági osztályhoz már 1857-ben benyújtották a három napos határidőre vonatkozó kérést, és ezt valószínűleg még 1858 őszén, vagy 1859 első felében engedélyezték is, mert az 1859. augusztus 24-i ülésen már a 3 napon túl itt tartózkodó vendégek által fizetendő gyógydíj megemelését kérték.

A „Hölgyfutár 1855. augusztus 9-i számában ezt írta Pap Gábor: „... BFüredről az előbbi években az Anna-estély után rendszeren haza szoktak oszlani a vendégek. Ez nehezen fog jövőben történni. Már két éve, hogy a fürdő saison augusztusban is elég népes volt, ... s jelenleg annyi vendég van BFüreden mint-ha az Annaestély nem múlt volna el, hanem még ezután következne. Egymást érik most is a szállásrendelő levelek s a megrendelők névsorában a fensőbb arisztokratia több tiszteletben álló tagjainak nevével találkozunk. ...”

Az 1855-ös Anna-bálról a „Déliab” 1855. augusztus 5-i számában Bulyovszky Gyula is beszámolt.

Pap Gábor a „Hölgyfutár” augusztus 16-i számában írta, a XIV. levelében: „Bfüred nemcsak a gyógyulni vágyók mekkája ... ide sereglenek azok is, kik élvezni, s szórakozni akarnak. ... ajánlom hát az uradalom figyelmébe a zenészeknek augusztus 15-kén túli megmarasztását ... még pedig egyenesen a b.-füredi fürdőhely tulajdonosai érdekében is! ...” Azon felül, hogy a jelek szerint valószínűleg Pap Gábor a fürdőhely úgymond önkéntes propagandistája is volt, a szezon meghosszabbításának gondolatával már ekkoriban is foglalkoztak, ez nemcsak napjaink jelensége. Mellesleg: a Pap Gábor által írt levelekben nyomát sem találtam annak, hogy csak megemlítette volna az országon éppen végigsöprő járványt – érthető okokból.

Bár izraelita anyakönyvek még ebből az időszakból sem állnak rendelkezésre, a „Veszprémi Független Hírlap” 1888. július 21-i jó harminc évvel későbbi leírásából [„Écsy László és Balaton-Füred az idén” (szerzője: Cassius)] kiderül, valószínűleg voltak zsidó áldozatok is a fürdőhelyen. A visszaemlékezésből továbbá úgy tűnik, a fürdőigazgatóság megpróbálta eltitkolni a kolerás eseteket, illetve úgy intézni az ezzel kapcsolatos teendőket, hogy azok a fürdő életét ne zavarják meg: „... Midőn a kolera olyan erősen pusztított Savanyu-vízen; a Horvát-házban meghalt Mocsyné, a vendéglőben Kovács Imre; az ófürdőház egyik folyosóján vagy három izraelita koporsót hengergettek egy éjjel; a fenyümag <sic> füstjétől felkondorodott a hajad s mindig azt mondták, hogy sunkát <sic> füstölnek ... Midőn Bizai a kávéház előtt székre állva deklamált! [szónokolt] hogy gazember, a ki ily veszélyben megugrik, s ott hagyja Füredet: s ő szökik meg először, ha a fiatalság a ligetben el nem fogja; maga vitte kofferját a hátán. Dr. Orzovenszky, az elegáns gavallér semmikép sem állhatott útjába, hogy a hirtelen másvilágra készülők ki ne szökjenek a paradicsomból; a ki nappal meghalt, éjjel kivitték Arácsra,

oly csendesen, hogy még kocsija se döcöczent; senki sem halt meg még sem, csak azt láttuk, hogy minden nap kevesebben vagyunk ...”

A cikkben említett Mócsy Jánosné augusztus 11-én, Kovács Imre 18-án hunyt el kolerában.

A következő nagy járvány 1866-ban dél felől a Duna mentén, a kereskedelmi utakat követve szivárgott be az országba.

Az utolsó ilyen jellegű nagy demográfiai válság 1872–1874 között sújtotta az országot.

A füredi gyógyfürdőt az 1866-os és az 1872–74-es járványok – úgy tűnik – nem érintettek komolyabban. Az 1866-os halotti bejegyzések között a paloznaki anyakönyvben októberben szerepel egy kolerás haláleset, de az Lovason történt. Az 1872–74-es járvány esetében a füredi református anyakönyvben 1873 októberében található egy füredi kolerás haláleset, egy 17 éves fiút ragadott el kór. 1874-ben még volt Füreden és Arácsoson 7 (fekete) himlő eset, amely halállal végződött. A vizsgált, szóban forgó években volt még elvéve például skarlát, vérhas, hagymáz (tífusz) illetve egyéb fertőzőes eredetű elhalálozás is. Az izraelita anyakönyvben a kérdéses években található több haláleset, amelyeknél a halál oka „ismeretlen”, viszont kolerás esetről egyáltalán nincs említés.

A nyári szezonban tartott rendezvényeket (így az Anna-bált) ezek a zömében a késő ősz folyamán bekövetkezett megbetegedések, illetve halálesetek érdemben nem befolyásolták, így azokat meg is tartották, amint arról a korabeli sajtó is részletesen beszámolt.

A kolerajárványok az első világháborúig még menetrendszerűen sújtották az országot, de ezt (1872–1874) követően igencsak „megszelídültek”. A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján meg lehet kockáztatni azt a feltevést, hogy ezek a járványok Balatonfüredet és Arácsot már nem érintették.

Forrás:

Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvéderőssai / sajtó alá rend. Gazda István Piliscsaba – Budapest: Mati – Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum Könyvtár és Levéltár, 2000.

Eötvös Károly: Balatoni utazás. Budapest, 2005.

Fodor József: Kolerajárványok Magyarországon. In: Természettudományi Közöny. 1885. (17. évf.) 185. sz. 35. p.

Hudi József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861), 2008.

Katona Csaba: Akiket a fürdőn ért a forradalom. A balatonfüredi fürdő 1848–49-ben. In: Századok, 137. (2003/5.) sz. 1231–1251. p.

Katona Csaba: Füred és vendégei. Egy fürdőhely „társadalmá” a múlt században. In: Füredi História, 2001/1–2. (1.) sz. 14–23. p.

Lichtneckert András: A balatonfüredi fürdőbizottság jegyzőkönyvei 1855–1917. Balatonfüred, 2010.

Mádai Lajos: Hat nagy kolerajárvány és a halandóság Magyarország dél-dunántúli régiójában a XIX. században. In: Demográfia 1990. 1–2. sz., 58–95. p.

Mádai Lajos: Az 1848–49-es szabadságharc és a kolera. In: Egészségtudomány, 1992. 97–109. p.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988.

korabeli sajtó, arácsi, füredi és paloznaki egyházi anyakönyvek